

ביאורים

לאחר קניית מידת החסידות מגיעה קניית מידת הענווה. יש שתי גישות ללימוד מסילת ישרים. דרך אחת היא ללמוד כל מידה וכל פרק, ולאחר שקונים אותם לעלות אל המדרגה הבאה. לאחר שקונים את מידת הזהירות, למשל, אפשר לעבור אל השלב הבא שהוא הזריות, וכך הלאה. הגישה השנייה אומרת שאין ללמוד את הספר בצורה זו, אלא ללמוד בו לפי סדר הפרקים. גם אם עוד לא הצלחנו לקנות לגמרי את המידה, אפשר לעבור ללמוד את הפרק הבא. על ידי חזרות רבות על הספר ועל ידי עבודה והשקעה קונים לאט לאט את המידות. בכל מקרה, מידת החסידות אינה יכולה להיבנות ללא עבודה כלשהי על מידת הענווה. ואכן הרמח"ל עסק גם קודם במידת הענווה כגון בפרק העוסק במידת הנקיות: "אֲשֶׁר מִפְּנֵי הַקְּשִׁי הַגָּדוֹל שֶׁיֵּשׁ בְּהַשְׁגָּתָהּ (של מידת הענווה) הוּשְׁמָה בְּדַבְרֵי רַבֵּי פִּנְחָס מִן הָאֲחֻרָנוֹת". לא סתם מוצבת מידת הענווה לקראת סוף סולם המדרגות בעבודת ה', כדי להגיע לענווה אמיתית יש לבנות שלבים מוקדמים.

במידת הנקיות דיבר הרמח"ל על הנקיות מגאווה משום שחסידי אינו יכול להיות אדם בעל גאווה. החסיד משתדל לקיים את רצון ה' בעוד שהגאווות מספק את רצון עצמו. כעת, לאחר שלמדנו את מידת החסידות יכול הרמח"ל לגשת למידה יקרה וחביבה זו, מידת הענווה. כי רק מי שעושה את רצון ה' באמת, מבין שהוא כלי ביד הקב"ה ועושה רצונו כרצון הקב"ה, יכול להיות בעל ענווה אמיתית.

המאפיין העיקרי של העניו אינו הליכה בקומה שפופה, או השפלת המבט בכל עת. העניו מכיר בערך עצמו, לא פחות ולא יותר. הוא יודע היטב מה טעון שיפור אצלו, ויודע שלכישורנות הרבים שלו יש שותפים נכבדים והם אינם קיימים בזכות עצמו. כל המעלות והכישורנות שלנו הם מאת ה', ועלינו להודות לו על שחנן אותנו בדברים טובים וברוכים.

הרחבות

• הכל בזכות אחרים

היות האדם בלתי מחשיב עצמו משום טעם שיהיה. הגמרא אומרת: "משמת רבי - בטלה ענווה ויראת חטא אמר ליה רבי יוסף לתנא: לא תיתני ענוה, דאיכא אנא" [סוטה מט:]. כלומר: רבי יוסף אמר לתנא ששנה את המשנה שלא יאמר שלאחר מות רבי בטלה הענווה, מכיוון שהוא, (רבי יוסף עצמו) קיים והוא עניו. ישנו קושי גדול בדברי רבי יוסף, שכן לכאורה דבריו נראים כגאווה. רבי צדוק הכהן מלובלין מבאר: "כי באמת היה לרבי יוסף לב נשבר ונדכה עד שלא היה בדעתו שיש לו שום יתרון מצידו רק מצד שיש לו שורש בקדושה בתולדה מבחינת התקשרות כללית נפשות ישראל" (וכיוון שאינו תולה זאת בעצמו כלל, הדבר אינו גאווה) [פרי צדיק, במדבר, חג שבועות].

• הצדיקים השלמים

אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא. מדברים אלו משמע שכל אדם עלי אדמות נכשל בחטא. דבר זה, לכאורה, סותר את דברי הגמרא המונה ארבעה אנשים שלא חטאו אלא מתו 'בעטיו של נחש' (בשל חטא אדם הראשון) [שבת נה:]. בעלי התוספות דנים בשאלה זאת ומתריצים: "ברוב בני אדם קאמר".

אמנם השל"ה כותב שתירוץ התוספות דחוק, ומסביר שכתוצאה מחטא עץ הדעת האדם ירד באופן כזה שאינו יכול להישמר לפחות משגיאה קטנה: "זוה מה שאמרו, ארבעה מתו בעטיו של נחש, רצה לומר, מה שחטאו לא היה מצד רצונם, רק מצד הכרח החומר שבא מהנחש. ולפי זה, קרא (הפסוק) ד'אשר יעשה טוב ולא יחטא' קאי אכולי עלמא (מדבר על כולם)" [של"ה למסכת תענית, קמד-קמה].

פרק כב - בבאור מדת הענוה וחלקיה

הענווה וחלקיה:
במחשבה
ובמעשה

הנה כבר דברנו למעלה מגנות הגאווה, ומכללה נשמע שבח הענוה. אף עתה נבאר יותר בדרך עקר^ו הענוה ותבאר הגאווה מאליה.

הנה כלל הענוה הוא, היות האדם בלתי מחשיב עצמו משום טעם שיהיה, וזה הפך הגאווה ממש, והתולדות^ו הנמשכות מזה תהיינה ההפכיות של תולדות הגאווה.

ויכשנדקדק נמצא, שתלויה במחשבה ובמעשה. פי בתחלה צריך שיהיה האדם ענו במחשבתו, ואחר כך יתנהג בדרך הענוים, כי אם לא יהיה ענו בדעתו, וירצה להיות ענו במעשה, לא יהיה אלא מן הענוים המזדמים והרעים שזכרנו למעלה, שהם מכלל הצבועים אשר אין בעולם רע מהם. ונבאר עתה החלקים האלה.

הענוה במחשבה היא שיתבונן האדם ויתאמת אצלו אשר אין התהלה והכבוד ראויים לו, כל שכן ההתנשא על שאר בני מינו, וזה מפני מה שחסר ממנו בהכרח, וגם מפני מה שזכר יש בידו. מפני מה שחסר ממנו - פשוט הוא, כי אי אפשר לאדם, באיזה מדרגה שיהיה מן השלמות, שלא יהיו בו חסרונות רבים, או מצד טבעו, או מצד משפחתו וקרוביו, או מצד מקרים שקרו לו, או מצד מעשיו, ש"אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא"^ו (קהלת ו, ט). הן כל אלה מומים באדם שאינם מניחים לו מקום התנשאות כלל, אפלו יהיה בעל מעלות רבות, כי כבר ענייני החסרונות האלה יספיקו להחשיכם.

הנה החכמה היא המביאה יותר את האדם לידי התנשאות וגאווה, לפי שזכר היא מעלה שבאדם עצמו בחלק הנכבד שלו, דהיינו, השכל. והנה אין לך חכם שלא יטעה וישלא יצטרף ללמוד מדברי חבריו, ופעמים רבות אפלו מדברי תלמידיו, אם כן אפוא איך יתנשא בחכמתו? ואמנם מי שהוא בעל שכל ישר, אפלו אם זכה להיות חכם גדול ומפלג, באמת כשיתסכל ויתבונן יראה שאין מקום לגאווה והתנשאות. כי הנה מי שהוא בעל שכל שיידע יותר מהאחרים אינו עושה אלא מה שבחוק טבעו לעשות, כעוף שמגביה העוף לפי שטבעו בכך, והשור מושך בכחו לפי שחקו הוא, כן מי שהוא חכם, הוא לפי שטבעו מביאו לזה, ואלו אותו שעשקשו אינו חכם כמוהו היה לו שכל טבעי כמוהו - היה מתחכם כמו שנתחכם. אם כן אין כאן להתנשא ולהתגאות, אלא אם יש בו חכמה רבה הנה הוא מחייב ללמדה למי שצריך אליה, וכמאמר רבן יוחנן בן זכאי (אבות ב, ח), "אם למדת תורה הרבה, אל תחזיק טובה לעצמך פי לכה נוצרת".

אם עשיר הוא - ישמח בחלקו, ועליו הוא לעזר למי שאין לו. אם גבור הוא - לעזר לכושלים ולהציל לעשוקים. הא למה זה דומה? למשרתי הבית, שפל אחד ממנה על דבר מה, וראוי לו לעמוד במשמרתו לפי פקדתו, להשלים מלאכת הבית וצרכיה, ואין בכאן מקום לגאווה לפי האמת.

והנה זה העיון וההתבוננות הראוי לכל איש אשר שכלו ישר ולא מתעקש. וכשיתברר זה אצלו, אז יקרא ענו אמת, שבלבו ובקרבו הוא ענו, והוא פענין דוד שאמר למיכל (שמואל ב, ו, כ), "והייתי שפל בעיני".

הענווה: ראוי גם לחכם וכן לעשיר ולגבור

